

Amerikan Psikoloji Birliği (APA) Tarafından Hazırlanmış Olan Çocuk Velayeti Değerlendirme İlkeleri* - Çeviri -

Psk. Işıl Çoklar
İzmir Adliyesi, 7. Aile Mahkemesi

Giriş

Çocuk velayeti ve diğer ebeveynlik düzenlemelerine ilişkin kararlar, boşanma, vesayet, istismar, ihmal ve ebeveynlik haklarının sonlandırılması gibi farklı yasal bağlamında ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki kılavuzda belirtilen ilkeler özellikle boşanma bağlamında çocuğun velayeti için rehberlik eden psikologlar için geliştirilmiştir. Bu ilkeler Amerikan Psikoloji Birliği'nin Psikologların Etik İlkeleri ve Yürütme Yasaları'na (APA, 1992) göre yapılandırılmış olup, niyeti büyük bir amaca hizmet etmektir. Yönergeler zorunlu ya da kapsamlı olmak amacıyla değildir. Bu yönergelerin hedefi, velayete ilişkin değerlendirmelerde psikolojik uzmanlığın kullanılmasındaki yetkinliği artırmaktır.

Boşanma, çocukla ilgili ebeveyn haklarının ve sorumluluklarının yeniden yapılandırılmasını gerektirmektedir. Ebeveynler, yeni düzenleme konusunda anlaşabilirlerse mahkeme için karar verilmesi gereken bir tartışma olmayacaktır. Ancak, ebeveynler böyle bir uzlaşmaya varamazlarsa, mahkeme, karar verecek olan yetkilinin atamasını yapmak ve her ebeveynin çocukla sürdüreceği fiziksel ilişkiyi belirlemeye yardımcı olmak zorundadır. Mahkemeler, hakların ve sorumlulukların yeniden yapılandırılmasını belirlerken "çocuğun yararı" ilkesini uygularlar.

Psikologlar, mahkemelere çocuğun yararının değerlendirilmesi için yeterli, objektif ve tarafsız bilgiyi sağlayıp, velayet değerlendirmesinde amaç ve yönü açık bir biçimde göstererek, rollerini etik olarak yerine getirirler ve değerlendirme

kapsamında verileri netleştirerek önemli bir hizmet sunarlar. Amerikan Psikoloji Birliği'nin Etik Komitesi, psikologların boşanma tartışmalarına katılmalarının psikologların etkisinin yanlış kullanılmasıyla ilişkili soruları arttırdığına, bu durumun bazen APA Etik Komitesi'nin dikkatini çeken şikayetlerle sonuçlandığına, yasal ve adli literatürde soruların arttığına dikkati çekmiştir.

Velayet değerlendirmelerinde mahkemeye yeterli ve uygun psikolojik hizmeti sunmak için özel becerilere ve bilgiye ihtiyaç vardır. Boşanma bağlamında velayetin değerlendirilmesi aşırı derecede talep gören bir görev olabilir. Gerginlik ve kaygı dolu bir sürece dahil olan ebeveynler rekabet içinde olabilirler. Psikolog/değerlendirmeyi yapan kişi üzerindeki stres artabilir. Velayet değerlendirmesinin yarattığı gerginlik, çocuk istismarı, ihmali ve /veya aile içi şiddet suçlamalarının var olduğu davalarda ileri düzeye ulaşabilir.

Psikoloji, velayet kararlarına önemli katkılarda bulunabilecek bir konumdadır. Velayet değerlendirmeleri süresince elde edilen psikolojik veriler ve uzmanlık, çocuğun yararına görünen başka türlü ulaşılması mümkün olmayacak bilgiye ek bir kaynak ve ek bir perspektif sağlayabilir.

Boşanma Sürecinde Çocuğun Velayetini Değerlendirme İlkeleri

I. Oryantasyon İlkeleri: Velayet Konusundaki Değerlendirmenin Amacı

1. Değerlendirmenin esas amacı, psikolojik açıdan çocuğun yararına olanı belirlemektir:

Velayet değerlendirmesinde psikolojik olarak çocuğun yararına olabilecek bireysel faktörleri ve aile faktörlerini belirlemek esastır. Psikoloğa mahkeme tarafından daha spesifik sorular yöneltilir.

2. *Çocuğun yararı ve iyi-olma hali başlıca dikkat edilecek konudur:* Bir velayet değerlendirmesinde, çocuğun yararı ve "iyi olma"sı esastır. Velayet için rekabet eden anne babalar, aynı haklara sahip olabilirler, ancak ebeveynler arasında değerlendirme yapılırken çocuğun yararı üstün tutulmalıdır.

3. *Değerlendirmede ebeveynlik kapasitesi, çocuğun psikolojik ve gelişimsel ihtiyaçları ve karar sonucunda ortaya çıkacak uyum esas alınmalıdır:* Çocuğun yararına olacak psikolojik faktörleri göz önünde bulundururken, psikolog çocuğun psikolojik ve gelişimsel ihtiyaçları ve her iki ebeveynin de ebeveynlik kapasitesi üzerinde durmalıdır. Bu (a) ebeveynlerin ebeveynlik kapasitelerinin, yeterliliklerinin ve eksikliklerinin değerlendirilerek belirlenmesini; (b) her çocuğun psikolojik işlevselliğinin ve gelişimsel ihtiyaçlarının değerlendirilmesini ve uygunsuzlukta çocuğun isteklerinin belirlenmesini; (c) ebeveynlerin birbirleri arasındaki ve çocukla aralarındaki etkileşimin de göz önünde bulundurularak, her bir ebeveynin bu ihtiyaçları sağlayabilmedeki işlevselliğinin belirlenmesini içermelidir.

Ebeveynlerin ebeveynliğe ilişkin değerleri, çocuğun gelecekteki ihtiyaçları için plan yapmaları, çocuğa düzenli ve sevgi dolu bir ev sağlayabilme kapasiteleri ve çocuğu olumsuz yönde etkileyebilecek potansiyelle sahip uygunsuz ya da suistimal edici davranışları da göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuk ya da ebeveynlik becerisi üzerinde etkisi olabileceği için psikopatoloji böyle bir değerlendirme için önemlidir, ancak esas odak noktası değildir.

II. Genel İlkeler: Bir Velayet Değerlendirmesine Hazırlanmak

4. *Psikoloğun rolü objektif ve yansız bir duruşu sürdürmeye çabalayan profesyonel bir uzman olmaktır:* Psikoloğun rolü profesyonel uzmanlıktır. Psikolog tüm anlamlı delili değerlendirip, hukuku uygulayarak son kararı veren bir yargıç gibi davranmaz. Psikolog müvekkiline en iyi koşulu sunmaya çabalayan bir avukat gibi de davranmaz. Psikolog, dengeli ve yansız bir biçimde mahkemeyi ve çocuğun gelecekteki koruyucularını, velayet davasını ilgilendiren anlamlı psikolojik faktörler konusunda bilgilendirir ve gerekli öneride bulunur. Psikolog ister mahkeme tarafından atanmış isterse taraflardan biri tarafından boşanma işlemleri sırasında görevlendirilmiş olsun, tarafsız olmalıdır. Psikolog ya da müvekkil bu tarafsız rolü kabul etmezse, psikolog davadan çekilmeyi düşünmelidir. Geri çekilmeye izin verilmezse, bu tür durumlarda, psikolog eski rolleri ve tarafsızlığını etkileyebilecek diğer faktörleri kabul eder.

5. *Psikolog bu alanda özel bir yetkinlik kazanır:*

A. Velayet değerlendirmesi yapmayı tasarlayan bir psikolog böyle değerlendirmelerin üstesinden gelmenin özel yetkinlikler ve bilgi gerektirdiğinin farkındadır. Çocukların, yetişkinlerin ve ailelerin psikolojik olarak değerlendirilmesinde yetkinlik gereklidir, ancak yeterli değildir. Çocuk ve aile gelişimi, çocuk ve aile psikopatolojisi alanlarında ve boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri konusunda eğitim, çalışma, deneyim ve/veya süpervizyon psikologların yetkin velayet değerlendirmelerini hazırlamalarına yardımcı olur. Psikolog aynı zamanda yargılamada uygulanan boşanmayla ilgili yasalar, velayet kısıtlamalarını da içeren yasal standartlar ve prosedürlere de aşina olmaya çalışmalıdır.

B. Psikolog, veri toplama yöntemlerinde ve süreçlerinde, kabul edilmiş olan klinik ve bilimsel standartlarla tutarlı olan bilimsel ve profesyonel gelişmelerin güncel bilgisini kullanır. Psikolojik testler ve diğer değerlendirme araçlarının kullanımında Eğitsel ve Psikolojik Testler İçin Standartlar (APA, 1982)'a bağlı kalınmalıdır.

C. Velayet değerlendirmelerini sürdürürken, çocuk istismarı, ihmali, aile içi şiddet iddiaları ve diğer konular belirli bir değerlendiricinin uzmanlığının alanına girmeyebilir. Eğer böyleyse, psikolog bu karmaşık konuları belirlemek için ek bir konsültasyon, süpervizyon ve/veya özel bilgiye, eğitim veya çocuk istismarı, ihmali ve aile içi şiddete ilişkin deneyime sahip olmalıdır. Psikolog, yaşadığı ülkenin/eyaletin çocuk ihmali ve istismarı, aile içi şiddet ve ilgili konulara ilişkin kanunları hakkında bilgi sahibi olmalıdır.

6. *Psikolog, toplumsal ve kişisel önyargıların farkındadır ve ayrımcılık içermeyen uygulamaları yapar:* Velayet değerlendirmesi yapan psikolog, yaş, cinsiyet, ırk, etnisite, uyruk, din, cinsel yönelim, engel, dil, kültür ve sosyo-ekonomik duruma ilişkin önyargıların objektif bir değerlendirmeye ve öneriye ne gibi etkilerde bulunabileceğinin bilincindedir. Psikolog bu tür önyargıların farkına varır ve üstesinden gelmek için çabalar ya da değerlendirmeden kaçılır.

7. *Psikolog çok yönlü ilişkilerden kaçınır :* Çocuk ya da ailesi için terapötik bir hizmet sunan/sunmuş olan ya da taraflarla başka bir şekilde ilişkisi bulunan psikologlar, tarafsızlıklarını riske atabilecek bu tür durumlarda çocuğun velayeti konusunda değerlendirme yapmaktan kaçınırlar. Ancak bu, çocukla ya da aileyle terapötik ilişki içinde bulunan psikoloğun davada tanıklık edip, ifade vermesine engel değildir. Ayrıca, velayet davası süresince psikolog, taraflardan herhangi birini bir terapi hastası olarak kabul etmez. Bu du-

rumda çocukla ve taraflarla kurulan terapötik ilişki dikkatle sürdürülmelidir.

Bir terapi hastasının velayet davasında tanıklık yapması istenen bir psikolog, devam eden terapötik ilişki üzerinde oluşması muhtemel etkinin ve böyle bir rolün beraberinde getireceği önyargının bilincindedir. Mahkeme, hastasıyla kurduğu profesyonel ilişkide farkına varabileceği gerçek bilgiler hakkında tanıklık etmesi için psikoloğa ihtiyaç duysa da, genelde psikolog, mahkeme tarafından istenmediği sürece görülen davada velayet ya da çocukla ebeveyn arasında düzenlenecek şahsi ilişki hakkında profesyonel olarak görüş bildirmekten kaçınmalıdır (bkz. Etik Standart 7.03).

III. Prosedür İle İlgili İlkeler : Bir Velayet Davası Değerlendirmesi Yapmak

8. *Değerlendirmenin kapsamı, değerlendirmeyi yapan kişi tarafından, davanın kendisine gönderilme nedeni temel alınarak belirlenir:* Velayetle ilgili değerlendirmenin kapsamı, değerlendirmeyi yapacak olan kişiye başvuran kişi veya mahkemenin ortaya koyduğu ya da durumun içerdiği konunun/sorunun doğası tarafından belirlenir. Her ne kadar geniş çaplı velayet değerlendirmeleri, çocukla ilgilenen tüm bakıcıların ve ebeveynlerin değerlendirilmesini, hatta aralarındaki etkileşimlerin gözlenmesini gerektirse de, belirli bir davada değerlendirme diğer ebeveynle karşılaştırma yapmadan ve önerilerde bulunmadan yalnızca bir ebeveynin ebeveynlik kapasitesini değerlendirmekle sınırlandırılabilir. Aynı şekilde, değerlendirme sadece çocukla da sınırlandırılabilir. Psikoloğun bir başka ruh sağlığı uzmanı tarafından ortaya atılmış olan varsayımları ve ölçme yöntemlerini değerlendirmesi istenebilir. Bir psikolog, davadaki taraflarla ilgisi olmaksızın mahkemeye çocuğun gelişimi hakkında bilirkişilik hizmetinde de bulunabilir.

9. *Psikolog, tüm yetişkin katılımcıları bil-gilen-direrek, görüşme konusunda izin alır ve eğer uygunsuz çocuk katılımcıları da bilgilendirir:* Velayet değerlendirmesini sürdürürken psikolog, tüm yetişkin katılımcıların (a) değerlendirmenin amacı, doğası ve yöntemi; (b) psikolog değerlendirmesinin kim tarafından istendiği ve (c) faturaları kimin ödeyeceği (ülkemizde bu hizmet ücretli değildir) hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlar. Yetişkin katılımcıları ölçme araçları, teknikleri ve toplanacak olan verinin ne şekilde düzenleneceği konusunda bilgilendirir. Psikolog bu bilgiyi, eğer uygunsuz çocuklara da anlayabilecekleri ölçülerde verir.

10. *Psikolog, katılımcıları elde edilen bilginin gizlilik ve paylaşılma sınırları konusunda bilgilendirir:* Velayet konusunda değerlendirme yapan bir psikolog yetişkinlerin, mümkün olduğu ölçüde çocukların da psikologla kurulan profesyonel ilişkiyi karakterize eden gizlilik sınırlarının farkında olmasını sağlar. Psikolog, katılımcıları, görüşmeyi kabul etmeleri durumunda, mahkemenin gerekli gördüğü hallerde bilgilerin açıklanabileceğini de kabul etmiş olacakları konusunda uyarır. Psikolog gerektiğinde tüm yetişkin katılımcılar ve onların yasal temsilcilerinin gizliliğinden feragat edebilir.

11. *Psikolog veri toplamının çeşitli yöntemlerini kullanır:* Psikolog değerlendirme yaparken, belirli bir velayet davasında ortaya çıkabilecek sorunları belirleyecek en uygun yöntemleri kullanır ve veri toplamak için genellikle birden fazla yöntem başvurur. Bu yöntemler örneğin; klinik görüşme, gözlem ve/veya psikolojik ölçme araçlarıdır. Geçerliliği kesin olmayan önemli gerçeklerin ve görüşlerin en az iki ayrı kaynaktan belgelenmesi gerekir. Psikolog, görece geçerli raporları bir araya getirebilir (Örn: okullardan, sağlık çalışanlarından, çocuk bakıcılarından ve benzeri kurumlardan elde edi-

len raporlar). Psikolog değerlendirme açısından yararlı olabilecek durumlarda aile dışındaki kişilerle, arkadaşlarla da görüşebilir. Üçüncü kişilerden elde edilmiş olan veriler, değerlendirmenin sonucuna temel teşkil edecekse psikolog bunları en azından bir başka kaynakla doğrular ve eğer mümkünse bunu raporda da belgeler.

12. *Psikolog klinik veri ya da ölçüm hakkında gereğinden fazla ve uygunsuz yorumlarda bulunmaz:* Psikolog, veri tarafından yeterince desteklenmeyen sonuçlar ortaya koymaktan kaçınır. Psikolog, görüşme veya testlerden elde ettiği verilerin yanı sıra verilerin güvenilirlik ve geçerliğine ilişkin sorunları da yakınsak geçerliğe ulaşabilmek için dikkatlice ve ölçülü biçimde yorumlar. Psikolog, mahkemeye kullanılan yöntemin ve elde edilen verinin sınırlılıklarını bildirmeye çalışır.

13. *Psikolog, kişisel olarak değerlendirilmemiş olan bir kimsenin psikolojik işlevselliğine ilişkin bir görüş bildirmez:* Bu öneri, elbette psikologu değerlendirilmiş olan bir kimsenin (ebeveyn ya da çocuk) ifadeleri, teorik konular veya hipotetik sorular konusunda görüş bildirmekten alıkoymaz, ancak bilginin sınırlılığı dikkate alınmalıdır.

14. *Eğer önerilerde bulunuluyorsa, bunlarda psikolojik açıdan çocuğun yararı esas alınmalıdır:* Her ne kadar bu uzmanlık alanında, velayet davalarında mahkeme tarafından karar verilirken psikologların kanaat bildirmeleri konusunda bir uzlaşma sağlanmamış olsa da, psikologlar konu hakkında her iki tarafın da görüşlerinden haberdar olmak ve kendi pratiklerine ilişkin mantığı açıklayabilir konumda olmak zorundadırlar.

Psikolog, velayet konusunda kanaat bildirmeyi seçmezse, bu kanaat üzerinde uzlaşma sağlanmış (geçerliliği kabul edilmiş olan) psikolojik verilerden

elde edilmeli ve çocuğun yararı ilkesine dayandırılmalıdır. Kanaat/öneriler, açıkça belirtilmiş, bilimsel ve profesyonel standartlarca oluşturulmuş varsayımlara, verilere ve yorumlara dayanmalıdır. Belirli davalarda, psikologlar kendi önyargıları veya dayanaksız inançlarına karşı kendilerini de denetlerler.

15. *Psikolog mali düzenlemeleri açıklar:* Psikolog değerlendirme için gerekli mali düzenlemeleri taraflara açıklar (Ülkemizde bu değerlendirme ve raporlar Aile Mahkemeleri bünyesinde çalışan uzmanlar tarafından yapıldığı için taraflardan herhangi bir ücret alınmamaktadır.).

16. *Psikolog yazılı belgeler sağlar:* Velayet konusunda değerlendirme yapılırken elde edilen tüm kayıtlar APA Kayıt Tutma İlkeleri'ne göre ve yasal ilkelere uygun olarak saklanmalı ve kayda geçirilmelidir.

* American Psychological Association (1994). Guidelines for child custody evaluations in divorce proceedings. *American Psychologist*, 49 (7), 677-680.